

Rued Langgaard: *Flammekamrene* (BVN 221)

Kritisk førsteudgave ved Ole Ugilt Jensen og Bendt Viinholt Nielsen

Revisionsberetning

Kilder

- A. Renskrift/afskrift
- B. Forudgående versioner
- C. Skitser
- D. Kasserede titelblade

A. Renskrift/afskrift

Det Kongelige Bibliotek, Rued Langgaards Samling, RLS 81,1. Autograf og delvis afskrift i Constance Langgaards håndskrift. Blæk; tilføjelser og rettelser med blæk, blyant og farvestift (rød og violet).
 Titel: "*Flammekamrene*" / (*XXVI Sang af "Helvede" i Dante's "Divina commedia"*) / *Fantasi / for Klaver* [blæktilføjelse i Max Rytters? håndskrift: (*Max Rytter tilegnet*)] / af / Rued Langgaard / Komp. 1930.
 Overskrifttitel: "*Flammekamrene*".
 Dateringer: titelsiden, for oven: 1930; signeret og dateret til slut: *Rued Langgaard / Skrevet færdig 7 Januar 1937 ved / [tilføjet: i] Skæret af Gadelygtens Flammekammer!*
 11 blade, 35×26 cm; 19 beskrevne sider, pagineret (med fremmed håndskrift): (titelside), (blank side), 1-18, (2 blanke sider).
 Papirtype: 12 systemer uden fabrikatangivelse.
 På s. 18 tilføjet med blyant: *10-11 Min.*
 Note. Partierne i afskrift omfatter t. 127-213 og t. 227-244. Satsen forekommer 'tynd' for så vidt angår frasering, artikulation og i særlig grad dynamik, tempo- og pedalangivelser. Ydermere er disse angivelser i overvejende grad tilføjet med blyant og farvestift med 'løs hånd'. Se nærmere nf. under *Kildediskussion*.

B. Forudgående versioner

1. Fragment af rettet afskrift.

Det Kongelige Bibliotek, Rued Langgaards Samling, RLS 81,9. Afskrift i Constance Langgaards håndskrift; autografe tilføjelser og rettelser med blæk, blyant og farvestift.
 Ubetegnet og udateret.
 4 blade, 35×26 cm; 8 beskrevne sider, pagineret: 11-18.
 Papirtype: 12 systemer uden fabrikatangivelse.
 Note. Fragmentets oprindelige afskrifttekst svarer til *I det blafrende Eftaraarslygteskær* (BVN 206) t. 154-268, dog med en række afvigende detaljer. Der er mange senere indføjede rettelser og notater i RLs hånd, herunder afskriverinstrukser, s. 12 for oven således: *Skriv Side 12, 13, 14, 15, 16, 17, indtil X derefter ændret Slutning Side 18*. Der er tale om en besked til Constance Langgaard, der anvendte kilden som forlæg ved udfærdigelsen af **A** t. 135-213. RLs notater omfatter henvisninger til bilag, som ikke kendes, samt til skitsen **C1**.

2. Manuskript uden titel (autograf/afskrift).

Det Kongelige Bibliotek, Rued Langgaards Samling, RLS 81,7. Renskrift (enkelte passager i afskrift i Constance Langgaards håndskrift); mange autografe tilføjelser og rettelser, herunder påklæbde lapper med rettede takter.
 Uden titel; overskrift: *I*. [i.e. sats I]

Dateret ved begyndelsen: *Paabegyndt April 1930*. – slutdateret: *Komp. 1930-33*.

9 blade (hvoraf blad 5 består af 2 sammenklæbede blade), 34,5×27 cm; 17 beskrevne sider, pagineret 1-17 +1 blank side.

Papirtype: [Wilhelm Hansen bomærke] *Nr. 3. F. 12* (12 systemer): blad 1-5a og 7; det øvrige 12 systemer uden fabrikatangivelse

Note. Afskriftpartierne omfatter en del takter s. 5, de 3 første takter s. 6 samt hele s. 9. Manuskriptet indeholder en version af *I det blafrende Efteraarslygteskær* (BVN 206); det har i den foreliggende form været Constance Langgaards kilde ved udfærdigelsen af **B1**.

C. Skitser

Det Kongelige Bibliotek, Rued Langgaards Samling.

1. RLS 81,10 [blad 1+3]. Blyant og blæk.

2 blade, 34,5×26 cm, 3 beskrevne sider. Omfatter et nodeark, der tidligere har tjent som omslag (med titelpåskrift), og hvorpå der er tilføjet skitser. Indhold:

s. [1]: *I det blafrende Efteraarslygteskær. / Fantasi / for / Klaver / af / Rued Langgaard. / Komp. 1930-34. / [For neden med blyant:] Kan spilles saaledes / Iste Del burde renskrives / paany med Forkortelserne*

s. [2]: [For oven:] *Opført ved Dansk Komponistforenings Langgaard-Koncert 12/10 33. Hornung og Møllers Sal. Exekutor: Komponisten – derunder udaterede skitser til [Flammekamrene] t. 19-26 + 4 takter mellem t. 80 og 81 (senere udeladt) + t. 125-127 + Koda, t. 216-221(ff.)*

s. [3]: pag. 18; rummer ingen noder, men flg. påskrift, der refererer til **B1** s. 17 og **C2** s.[1]: *Ændret Slutning efter X og Gentagelse af Tema*

s. [4]: blank

2. RLS 81,10 [blad 2]. Blæk.

1 blad, 35×26 cm, 2 beskrevne sider. Blæk og blyant.

s. [1]: Overskrift: *Skærsildsstemninger / Alle-Sjæle-Stemninger [overstreget] / (I det blafrende Efteraarslygteskær) Genklange fra Kyrkhult*; datering: *Troense. 1/8 36*. – derunder skitser til t. 1-18 (betegnet *Thema*) og til t. 216-218 (betegnet *Coda*)

s. [2]: skitse til t. 81 eller tilsvarende samt bidrag til andet værk (Klaversonate nr. 2)

D. Kasserede titelblade

Det Kongelige Bibliotek, Rued Langgaards Samling.

1. RLS 81,11 [blad 1]

Fantasi / frit efter / Dante's "Divina commedia" / for / Klaver (Flygel) / af / Rued Langgaard. / Komp. 1930-34.

På bagsiden: *Første Del opført første Gang ved Dansk Komponist-Forening's / Rued Langgaard-Aften 12 October 1933. Executör: Komponisten. / [Motto:] Stormen river i Lygternes Ruder: / Flammerne spræller paa Spær / hid og did og op bebuder / pinte Sjæles Hær. / (Frit efter "Divina commedia.")*

2. RLS 85,4 [blad 2]

Désespoir / Fantasi / Frit efter "Divina commedia" (Dante) Sang XIII (Inferno). / for / Klaver / af / Rued Langgaard. / komp. 1930 [rettet til: 1931] omarbejdet 1935

På bagsiden: *Fra Fortids Taage Gadelygten / flakker med brandgult paa "Torn" [opr. "Spær"] / naglet Gasblus vogtende Frygten / for Erinyers natlige Horn [opr. Hær] / Frit efter "Inferno" Sang 13.*

3. RLS 81,11 [blad 3]

Rued Langgaard / "Sørgeskoven" / efter Divina commedia Sang XIII (Dante) / Fantasi / for Klaver

På bagsiden: *Opførelser. / Første Gang Dansk Koncertforening / 16 Februar. 1922. / (Victor Schiøler.) / "Stemningen" komponeret paany 1930 som "Lygtemændsstemninger" / Opførelser. 12 October 1933. (Dansk Komponistforening) / (Rued Langgaard.)*

4. RLS 122,72 (fragment, øverste tredjedel af titelblad)

"Flammekamrene". / (XXVI Sang af "Helvede") [...?]

Note. Titelbladene stammer fra tiden efter *I det blafrende Efteraarslygteskær* (BVN 206), dvs. 1934 ff., og er ovenfor katalogiseret i forsøgsvis kronologisk orden. **D3** og **D4** må formodes at have været knyttet til kilde **A**.

Kildediskussion

Udgiveren står over for et kildemæssigt problem, nemlig hvorvidt kilde **A** repræsenterer en fuldstændig og autentisk nedskrift af kompositionen *Flammekamrene*, eller om **B1** og **B2**, som rummer tidligere, men mere detaljerige versioner af dele af musikken, bør inddrages som supplerende eller korrigerende kilder i forhold til **A**.

For det første er der spørgsmålet om kilde **B1**'s relation til **A**. Dette fremgår af følgende oversigt over de kilder og forlæg, som **A** er baseret på.

Kilde A	"Hånd"	Kilde/forlæg
t. 1-18	autograf	skitser: C2
19-80	autograf	skitser: C1 (t. 19-26 og tilsv.) + ? B1 (s. 1-10 forsvundet)
4 overstr. takter	autograf	skitse: C1
81-116	autograf	? B1 (s. 1-10 forsvundet)
117-124	autograf	B1 s. 11
125-126	autograf	skitser: C1
3 overstr. takter	autograf	skitser: C1
2 overstr. takter	autograf	gentagelse af t. 81-82
127-134	afskrift (CL)	? (skitse der supplerer C1 kendes ikke)
135-213	afskrift (CL)	B1 s. 11-17 + ? (skitse vedr. t. 144-145, 154-155, 157-159 kendes ikke)
214-215	autograf	B1 s. 17
216-226	autograf	skitse: C1 (t. 225?)
227-244	afskrift (CL)	A t. 1-18

Som det ses, har kilde **B1**, sammen med forskellige skitseblade (**C1**, **C2**), tjent som kilde og forlæg for Rued og Constance Langgaard (CL) ved udfærdigelsen af **A**. De fire blade af **B1**, som er bevaret, er revideret med blyant af RL og forsynet med anvisninger til afskriveren (CL). RL har benyttet fragmentets s. 11 som forlæg for *Flammekamrene* t. 117-124, mens CL har afskrevet passagen t. 135-213. CL har imidlertid konsekvent udeladt forlæggets tempoangivelser, frasing, artikulation og pedalangivelser. RLs seneste blyantstilføjelser af denne art i **B1** blev dermed udeladt; det gælder *Lento* og *lamentoso*, tilføjet i t. 138, anden fjerdedel, et *cresc.* i 196 og *ffz* på første node i t. 197 samt et *stringendo* i t. 212.

Blandt RLs afskriverinstrukser i **B1** findes der ikke nogen besked af typen "kun noderne skal skrives". Enten må afskriften derfor vurderes som ufuldført, eller også har RL mundtligt eller i en nu forsvunden kilde bedt sin afskrivende hustru om at udelade alt det, der ikke er noder og bindebuer. Efterfølgende har RL i flere omgange, fortrinsvis med blyant, suppleret den ' nøgne ' afskriftspassage på en løselig og nødtørftig måde med karakterangivelser, frasing, artikulation og dynamik, uden at have skelet påviseligt til tidligere manuskripter. Visse af de angivelser, RL tilføjede i **A**, afviger således fra de angivelser, der tidligere var knyttet til musikken. Det gælder t. 171, hvor *pp* ændres til *ff*, og t. 192, hvor *fff* bliver til *f*. Man bemærker endvidere, at de autografe dele af kilden ikke er noteret med påfaldende større detaljerighed end afskriftdelene.

Konklusionen må blive, at *Flammekamrene*, repræsenteret ved kilde **A**, skal betragtes som et selvstændigt koncept, karakteriseret ved, at værket begynder afdæmpet, og at både den dynamiske og tempomæssige stigning i stykket overlades til pianisten, ligesom de ret sporadiske angivelser af artikulation og frasing giver plads for kunstnerisk fortolkning i højere grad, end det var tilfældet i tidligere versioner. På den baggrund giver det ikke mening at komplettere kilde **A** med detaljer fra kilde **B1**; tværtimod må kilde **A** opfattes som komponistens endelige præsentation af versionen *Flammekamrene*. Denne antagelse bestyrkes i væsentlig grad af, at værket blev uropført af pianisten Max Rytter i 1944 på grundlag af denne kilde.

Når det gælder autenticiteten af afskriverteksten i **A** har det – i medfør af ovenstående – kun relevans at sammenligne fællesmængden (der kun omfatter noder) i kilde **A** og i afskriftforlægget **B1**. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt, for **B1** er (i sin oprindelige form) også en afskrift ved CL. Eventuelle fejl og forglemmelser i denne kilde vil i et vist omfang kunne påvises ved sammenligning med CLs forlæg, kilde

B2, som rummer de relevante passager i autograf, om end her i en endnu tidligere og på mange punkter afvigende version.

Redaktionsgrundlag

Udgaven er baseret på hovedkilden til værket, kilde **A**. Komponistens rettelser og tilføjelser respekteres. Kilden er sammenholdt med **B1** med særlig henblik på at konstatere eventuelle fejl i de partier af **A**, som er i Constance Langgaards afskrift. Da **B1** ligeledes er i Constance Langgaards afskrift, er der foretaget sammenligninger med relevante passager i afskriverens forlæg, kilde **B2**, der overvejende er i autograf. Det må dog konstateres, at **B1** og **B2** repræsenterer andre versioner af musikken, og at de utallige afvigelser i forhold til **A** – med en enkelt undtagelse – ikke har relevans for udgaven af *Flammekamrene*, jfr. kildediskussionen ovenfor. Endelig er kilde **C** sammenholdt med hovedkilden. Kilde **D** er uden betydning for udgaven.

Udgiverens tilføjelser er typografisk markeret ved hjælp af skarpe parenteser og buer med brudt streg. Manglende triol- og tilsvarende angivelser er stiltiende tilføjet. Orienteringsfortegn i runde parenteser skyldes udgiveren.

Éntydige parallelsteder er redaktionelt kompletteret for så vidt angår frasering, artikulation og dynamik samt de sporadiske pedalangivelser, kilden rummer.

Noter

takt	stemme	kommentar
36	hh	γ rettet til ♯ i analogi med t. 23, 25 og 38
48	hh	pause 1: γ rettet til ♯ i analogi med t. 47
80	-	efter takt 80 findes i A 4 takter, som er overstreget med blyant; udeladt
81	-	<i>Truende</i> tilføjet i A med rød farvestift, men atter udraderet
84	hh	understemme, node 4: ♯ tilføjet iht. B2 (findes ikke i B1)
95-98	vh	understemme: akkorderne har været overstreget med blyant, men overstregningen er senere udraderet
103	hh	node 6: ♭ for c ³ tilføjet med blyant i kilden; i gentagelserne t. 105, 111 og 113 er der foretaget redaktionel korrektion i analogi hermed (jfr. flg. note)
	vh	akkord 2: ♭ for c ² tilføjet med blyant i kilden; i gentagelserne t. 105, 111 og 113 er der foretaget redaktionel korrektion i analogi hermed (jfr. ovenst. note)
104	vh	akkord 1: overflødigt ♭ for h ¹ udeladt (i analogi med t. 114)
110	hh	overstemme, node 2: ♯ tilføjet i analogi med t. 107, 108 og 109 (og i overensst. med B2)
115	vh	tone 2: overflødigt ♭ for H udeladt
124	hh, vh	opr. noteret som 2 takter, idet hver akkord efterfulgtes af en fjerdedelspause; RL har foretaget en uklar rettelse med farvestift: pausen i den første takt og taktstregen mellem de to takter er tydeligvis overstreget, og der er tilføjet portamento (stacc. og bue) i både hh og vh; pausen i den anden takt er imidlertid ikke overstreget. Udgiveren formoder, at taktarten skal bibeholdes og har derfor udeladt fjerdedelspausen efter akkord 2
125-126	-	oprindelig noteret som 3 takter, men ændret af RL med blæk og farvestift
126		efter t. 126 findes i A 5 takter, som er overstreget med blæk; udeladt

135	vh	understemme: en bue mellem t. 135 node 1 og 136 samklang 2 er delvis udraderet og synes erstattet af marc. på t. 135 node 1-2 samt anvisningen <i>marc. il basso</i>
159	vh	midterste system: <i>m.s.</i> rettet til <i>m.d.</i> i analogi med t. 164
160	hh	pause 2: ♯ rettet til ♯ (fejlnotation)
171	vh, hh	overflødige <i>m.s.</i> - og <i>m.d.</i> -angivelser udeladt (relikt fra B1 , hvor passagen er suppleret med en ekstra stemme og noteret på 3 systemer)
182-183	vh, hh	overflødige <i>m.s.</i> - og <i>m.d.</i> -angivelser udeladt (jfr. noten ovf.)
185	hh	næstsidste samklang: to overflødige ♯ udeladt
187	hh	næstsidste samklang: to overflødige ♯ udeladt
191	hh	akkord 1: ♯ for a ¹ er i A overstreget med farvestift; ♯ for a er fjernet redaktionelt i analogi hermed akkord 2: overflødigt ♯ for a ¹ udeladt (jfr. note ovf.)
196	vh	node 3: ♯ tilføjet i overensst. med B1
197	hh	node 1: oktaveringen af as forekommer umotiveret og er en relikt fra B1 , hvor a ³ var tilføjet samtidig med <i>ffz</i> på node 1 og <i>cresc.</i> i foregående takt; de dynamiske angivelser kom ikke med i A , jfr. kildediskussionen ovf.
206	hh, vh	<i>δva</i> -angivelse fra hh node 1 til og med vh node 5 rettet til hh node 1-4 i analogi med t. 207
221	vh	akkord 2: marc. erstattet af <i>martellato</i> i analogi med hh
244	hh	samklang 1: overflødigt ♭ for a udeladt

OUI/BVN, rev. marts 2004

Nodeudgavens kolofon:

Rued Langgaard: Flammekamrene (BVN 221)

© 2004 by Edition SAMFUNDET, Copenhagen.

BVN-numre refererer til Bendt Viinholt Nielsen: *Rued Langgaards Kompositioner. Annoteret værkfortegnelse*. Odense Universitetsforlag, 1991.

Hovedredaktør for Rued Langgaard Udgaven på Edition Samfundet: Bendt Viinholt Nielsen.

Rued Langgaard Udgaven er etableret med støtte fra Carlsbergfondet. Den her foreliggende udgivelse er støttet af Langgaard-Fonden.

Spilletid: ca. 8 minutter.

Tilegnet pianisten Max Rytter (1897-1954)